

UDK 811.163.4'374

Stručni rad

Jelena ŠUŠANJ (Podgorica)

Fakultet za crnogorski jezik i književnost – Cetinje

jelena.susanj@fcjk.me

BISERI OD A DO VUŠČIJA

(*Rječnik crnogorskog narodnog i književnog jezika I (A–V)*,
Crnogorska akademija nauka i umjetnosti, Institut za jezik i književnost
„Petar II Petrović Njegoš“, Podgorica, 2016)

U radu se kritički sagledava prvi tom *Rječnika crnogorskog narodnog i književnog jezika* u izdanju Crnogorske akademije nauka i umjetnosti. Kroz brojne primjere dokazuju se i analiziraju greške nastale kao posljedica loših metodoloških rješenja, zastarjelosti lingvističkoga pristupa, neupućenosti u leksikografsku djelatnost. Kroz kritičku analizu diskursa ukazuje se na određene ideološke i društvene manipulacije koje autori i izdavač sprovode na stranicama prvoga opšteg rječnika crnogorskoga jezika.

Ključne riječi: *Rječnik crnogorskoga narodnog i književnog jezika, Crnogorska akademija nauka i umjetnosti, leksikografija, lingvistika*

Crnogorska akademija nauka i umjetnosti objavila je nedavno prvi tom *Rječnika crnogorskog narodnog i književnog jezika*. Crnogorski jezik prvi put dobija rječnik koji nosi njegovo ime. A davno se to trebalo desiti. Možda je baš svjesna toga CANU odlučila da ovome rječniku podari tako arhaičan naslov.

Rječnik ima 475 stranica kojima su obuhvaćena prva tri azbučna slova. Njima prethodi spisak autorskoga tima i saradnika na *Rječniku*, Predgovor, Tabelarni prikaz leksikografske obrade, Uputstva za korišćenje *Rječnika*, Skraćenice i Simboli i interpunkcijski znaci. Uz to *Rječnik* je i mjestimično ilustrovan. Nedostaje mu popis djela koja su sačinjavala korpus, formiran uz pomoć skupih softvera, o čemu se govori u Predgovoru (str. X). Imena autora obrađenih u korpusu mogu se saznati na osnovu liste skraćenica. Premda se u Predgovoru pominju brojni udžbenici i reprezentativna djela svih funkcio-

nalnih stilova crnogorskoga jezika, djeluje gotovo nevjerovatno da se među autorima nije našao na primjer Branko Pavićević (prvi predsjednik CANU), da ne pominjemo Božidara Nikolića ili Vojislava Nikčevića. S druge strane, kao primjeri su navedeni mnogi citati crnogorskih književnika koji su pisali na srpskom jeziku. Ne postoji nijedna dijalektološka studija kojom je na teritoriji na kojoj se govori crnogorski jezik potvrđen primjer isključivo ekavske alternacije jata. Takva situacija tipična je za srpski, ne za crnogorski jezik. Bez obzira na to što se oni na osnovu porijekla smatraju crnogorskim književnicima, njihov opus ne pripada korpusu crnogorskoga jezika.

Ovaj je *Rječnik* uveliko zasnovan na građi objavljivanoj u brojnim dijalektološkim rječnicima. Primjeri su preuzimani uz dodavanje kvalifikativa „nar. – narodni govor“. U Uputstvima za korišćenje *Rječnika* u tački 6.3. kaže se: „Po potrebi, u gramatičkom bloku navode se i oblici odredničke riječi obilježeni kvalifikatorom 'nar.'“, a u tački 7 stoji: „Leksikografski kvalifikatori, koji su predstavljeni skraćenicama, predočavaju upotrebno raslojavanje lekseme i daju informacije o domenu upotrebe odredničke riječi. U *Rječniku* se koriste oznake za naučne oblasti, oznake za specijalnu upotrebu leksema vezanih za čovjekovu profesionalnu, radnu ili duhovnu orijentaciju, oznake koje su u vezi sa razvojem jezika i koje ukazuju na ograničenost upotrebe odredničke riječi po prostornoj, socijalnoj ili vremenskoj zastupljenosti, kao i oznake ekspresivno-stilske obojenosti.“ U *narodni govor* (nar.) tako spadaju riječi:

ambrèla (*ručni štít od kiše ili sunca, kišobran ili suncobran*), **antikitàd** (*v. antikvitet*), **árumítí** (*jaloviti, škopiti konja*), **bèstrv** (*v. bestrag, up. strv*), **bètula** (*mala primorska krčma*), **bečárac** (*kratka narodna pjesma, koja se obično izvodi uz igru. (Đok. I)*), **vàgíd** (**a.** *emotivna vezanost za određenu osobu, ljubav. (...) b.* *sticanje nečije naklonosti; udvaranje*), **vískati** (*udarati, tući šibom, šibati*) i sl.,

ali je, s druge strane, riječ **vakèla** obilježena kvalifikativom „neob.“ (neobično): „neob. *pouka ili ukor; prijekorna priča, zamjerka, prigovor*“. Isti kvalifikativ nosi i

bezòbličje s. neob. v. *bezobličnost*. – Izvesno su ga vreme smeli upotrebljavati, da se javljaju prijateljima ili neprijateljima, a onda bi ga, na tajanstveni znak iz dubine smrti, napuštali i vraćali se moru i bezobličju iz kojih su došli. (Pek. II)

Brašnjenik/brašnjènik

1. pogača, hljeb pripremljen za put; hrana za put. – Nekome će se oladiti brašnjenik. (Kalp. I) – Ponesi ti brašnjenik uza se, moš usput ogladnjet. (Rist. I) (...) **2.** torba u kojoj se nosi hrana za put. – ...vidim i stare ratnike u suknenim gunjevima i sa brašnjenikom na leđima, u koje su pokupili posljednji mrs i hranu iz kuće... (Šob. S. I)...

nije ni narodni, ni arhaični, ni zastarjeli leksem, kao ni

būda („v. *buđ*. – Ufatila se buđa na crevlje, bile su mokre. (Ćup. D., Ćup. Ž. I)“), **vōžd** („a. *vođa nekog pokreta*. **b.** *titula vrhovnog vođe Karađorđa u Prvom srpskom ustanku protiv turske vlasti u 19. vijeku*. – ... dostojan potomak slavnog Vožda Karađorđa, onoga Karađorđa koji je prvi digao oboreni kosovski krstaš-barjak za slobodu balkanskih naroda. (Lak. II)...)“), sinonimi **vōzac** i **vōzār/vōzār** (**a.** *onaj koji upravlja zaprežnim kolima, kočijaš*. **b.** *onaj koji upravlja čamcem ili skelom i prevozi putnike preko vode.*“)

Leksem **bōgāl̥j** opisuje se ovako: „razg. **1.** *osoba sa nekim tjelesnim nedostatkom u rukama ili nogama, invalid*“. Nećemo ulaziti u rasprave o korektnosti termina *invalid* upotrijebljenoga u definiciji, ovde nas interesuju metodološki principi pri određivanju leksikografskih kvalifikatora. Riječ *bogalj se* iz nekog razloga ne obilježava kvalifikatorom „nar.“, već kvalifikatorom „razg.“. Iz Uputstava se ne može nazrijeti što je to u vezi s razvojem jezika uslovlilo da ovo ne bude narodni izraz i kako je to ova riječ prostorno, socijalno i vremenski zastupljena u razgovoru ili ekspresivno-stilski razgovorno obojena, a narodski ne.

Dodajmo tome još nekoliko primjera. U *Rječniku* postoje četiri leksikografska kvalifikatora za odrednice religijskoga karaktera: jedan je opštega tipa (rel. – religija, religijski), a tri su specifična (bibl. – Biblija, biblijski; isl. – islam, islamski; crkv. – crkva, crkveni). Prvi je kvalifikator upotrijebljen uz, na primjer, riječi:

ād „rel. *podzemni, zagrobni svijet; pakao, mučilište*“; **āntihrist** „**1.** rel. *protivnik Hrista koji će se pojaviti prije Sudnjeg dana kao otjelotvorenje Sotone*“; **Biblija** „rel. *Sveto pismo, zbirka spisa hrišćanske i jevrejske religije, koju sačinjavaju Stari i Novi zavjet*“; **bōg** „**1.** rel. **a.** (Bog) *vrhovno biće koje je stvorilo svijet, koje ga održava i upravlja njime (u jednobožačkim religijama i idealističkim filozofskim shvatanjima)*. (...)“

b. (bog) *jedno od vrhovnih bića koje upravlja dijelom svijeta i pojavama u prirodi, božanstvo (u mnogobožackim religijama): ~ Sunca; ~ mora; ~ Zevs.*“

Oznaka *bibl.* javlja se uz leksem **Àdam** „*bibl. prvi stvoreni čovjek; ime tom čovjeku*“. Kvalifikator *isl.* nose, između ostalih, ove riječi:

Àlāh „*isl. bog u islamu*“; **ahìret/ahìret** „*isl. svijet na koji odlaze preminuli, 'onaj svijet'; zagrobni život*“,

dok je sa *crkv.* obilježena riječ **Vaskrs** „*1. crkv. hrišćanski praznik koji se slavi kao dan vaskrsenja Isusa Hrista, Uskrs*“. Nameće se pitanje: kojom su se metodologijom vodili sastavljači Akademijina *Rječnika* kad su podijelili ove riječi na religijske, islamske, crkvene i biblijske? Naročito je problematična oznaka *bibl.* u navedenom primjeru, jer je Adam i prema Kuranu „prvi stvoreni čovjek“, što bi savjesni leksikografi sigurno obilježili kao religijski, a ne biblijski pojam. Kako to da je Vaskrs vezan za crkvu, a ne za religiju, ili preciznije hrišćanstvo? Ako je već islam odvojen kao posebna religija od opštih religijskih pojmova, kako to da ne postoji kvalifikator *hrišć.* za hrišćanstvo (ili još prije posebni kvalifikatori za katoličanstvo i pravoslavlje, jer je Vaskrs vezan isključivo za pravoslavne govornike, dok katolici slave Uskrs)? Alah je obilježen kao termin vezan za islam i definisan kao „bog u islamu“, ali Bog je (kako je definisan pod 1a, rel.) za sve muslimane koji govore crnogorskim jezikom prosto Alah. Pripadnici islamske vjeroispovijesti i Boga u hrišćanstvu i Boga u islamu i Boga u svim drugim jednobožackim religijama nazivaju Alah, što se iz *Rječnika* ne može zaključiti.

U svom *Rječniku* predstavnici Akademije napravili su mnoge gramatičke, terminološke, metodološke leksikografske greške. Pored toliko angažovanih lingvista, svih nivoa obrazovanja, te su greške neoprostive. Navešću, i ovaj put, samo neke od njih.

Leksikografski posao zahtijeva da definicije budu jasne, precizne, potpune, zaokružene, ali nikako kružne. Kružne definicije su nedopustive. U Akademijinu *Rječniku*, tražeći objašnjenje mnogih riječi, korisnik može trčati sa stranice na stranicu, s riječi na riječ, a ne dobiti objašnjenje. Tako su opisani od pridjeva izvedeni načinski prilozi, što je u skladu s napomenom navedenom u Uputstvima za korišćenje *Rječnika*: „20.1. Prilozi nastali od opisnih pridjeva imaju najčešće gramatičku definiciju u kojoj se njihov semantički sadržaj dovodi u vezu s riječju od koje su nastali.“ Prilog **biròkratski** znači samo „na birokratski način“. Vidimo li da se pridjev **biròkratskī** definiše kao „koji se odnosi na birokrate i birokratiju“, značenje priloga ne biva mnogo

jasnije: nešto je urađeno birokratski ako je urađeno na način koji se odnosi na birokrate i birokratiju! **Biròkrat(a)** je dalje „*osoba koja je predstavnik* (istakla J. Š.) *birokratije (1a)*; *činovnik uopšte*“, a **birokràtija** se pod 1a napokon objašnjava kao „sistem upravljanja zasnovan na vlasti činovništva“. Budući da su svi termini vezani za birokratiju opisani kružno i objašnjeni u konačnome pomoću sinonima *činovnik*, *činovništvo*, ostaje da čekamo objašnjenje ove riječi u posljednjem tomu *Rječnika*. Upitno je i zašto su autori teksta pri semantičkoj interpretaciji leksema *birokrat(a)* posegnuli za birokratskim načinom izražavanja, zašto birokrat(a) nije jednostavno „predstavnik birokratije“ ako se već morala pominjati birokratija u definiciji.

No nije to problem samo s priložima. Pridjev

vrijèdan, -dna, -dno [odr. vrièdnī, komp. vrèdnijī] **1.** *koji posjeduje vrijednost, koji vrijedi, dragocjen: ~ narukvica.*

definiše se pomoću sinonima *dragocjen* (čije značenje još nije leksikografski obrađeno, pa ne možemo potvrditi hoće li biti objašnjeno kružnim upućivanjem na ono što vrijedi) i pomoću glagola i imenice s istim korijenom, te je neophodno potražiti objašnjenje pomenutih riječi. Glagol **vrijèdjeti**, između ostaloga, znači:

1. a. *posjedovati određenu vrijednost. (...)* **b.** *imati određenu cijenu.*

Upućeni smo drugi put već na imenicu **vrijèdnōst**, koja se objašnjava ovako:

1. a. *osobina onoga što vrijedi, onoga što je na cijeni: ~ nakita, ~ imovine. (...)* **b.** *ono što ima to svojstvo, vrijedna stvar, predmet od dragocjenih metala, papiri koji imaju novčanu vrijednost: kupiti ~. v.* *nešto što se cijeni (društvena tekovina, duhovni kvaliteti), što ima veliki značaj; ličnost koja se cijeni.*

Dakle, pridjev je opisan imenicom i glagolom s istim korijenom, glagol imenicom, a imenica glagolom i pridjevom. Korisnik na taj način prouči sve vrste riječi, a značenje tražene riječi ne sazna.

Možda je i najinteresantniji primjer ovoga tipa definisanja leksom **brāt**:

m. [supl. mn. *braća*] **1. a.** *muška osoba u odnosu na braću i sestre istih roditelja ili jednog od roditelja.*

Dakle, muška je osoba (tj. brat) bratu i sestri brat ako im je isti bar jedan od roditelja. Tautoloških definicija u rječnicima ne smije biti, jer se nepoznati pojam ne može objasniti istim (i dalje nepoznatim) pojmom. *Brät* je i

2. a. pripadnik istog bratstva, plemena, naroda; sunarodnik, zemljak.

Brätstvo/brätstvo je pak „1. srodstvo između braće ili braće i sestara; prisnost koja proističe iz takvog odnosa“. Na osnovu toga se može zaključiti da je brat pripadnik istog srodstva između braće ili braće i sestara. Istina, autori *Rječnika* imali su na umu drugo značenje riječi *bratstvo*: „4. zajednica više porodica obično istog prezimena i pretka; dio plemena“. Problem je ovđe već metodološke prirode. Objasnjavajući riječ *birokrat(a)* uputili su precizno na značenje riječi *birokratija (1a)*. Ovđe se toga principa nijesu pridržavali. Akademijini leksikografi napravili su početničku grešku i ispuštili iz vida činjenicu da ovakav rječnik ne koriste samo oni kojima je crnogorski jezik maternji, već i oni kojima nije i koji se u ovakvu galimatijasu ne mogu snaći.

Mnoge definicije pritom su ili neprecizne ili netačne. Dijalekatski oblik glagola *hvatati (se)*, obilježen u *Rječniku* kao narodni, **vätati (se)** ima čak 23 brojem obilježena (što znači udaljena) značenja. Zadržaćemo se na nekoliko. Evo definicije koja nam je prvo privukla pažnju:

2. a. juriti za nekim, trčati za nekim, zadržavati nekoga.

Koja je razlika između jurenja/trčanja za nekim i (h)vatanja nekoga? Razlika je (u ovome slučaju) u namjeri. Osoba može trčati za nekim (čak i juriti) pokušavajući da ga prestigne, bez namjere ikakva dodira (npr. *Za Boltom je trčao Getlin* ili *Getlin je jurio za Boltom, ali uzalud, Bolt je bio brži.*). Ni zadržavati nekoga nikako ne znači što i (h)vatati nekoga. Naprotiv, ako koga zadržavamo, podrazumijeva se da je on već uhvaćen (doslovno ili u prenesenom značenju). Pokušaj definicije je propao jer autori nijesu uzeli u obzir osnovni element značenja leksema *(h)vatati*, a to je namjera s kojom se trči ili juri za nekim: juriti, trčati za nekim s namjerom da se on zadrži, zaustavi; ili pak što je prethodilo zadržavanju – jurenje, trčanje za nekim. Refleksivni glagol *vatati se* ima slično objašnjenje:

1. juriti jedno drugo; dohvatati se uzajamno, na primjer u igri. – Ka đeca smo se vatal'i i do iznemoglosti. (Baš.-Čeč. I)

Ovđe su problematične dvije stvari: u prvome dijelu definicije (*juriti jedno drugo*) autori pretpostavljaju da je poznato što su *jedno* i *drugo*; u drugome

glagol (*h*)*vatati se* objašnjavaju preko glagola *dohvatati se*, tvorenoga prefiksalsnom tvorbom od glagola koji se opisuje. Tautološki pokušaj definisanja (ovaj put istim glagolom s prefiksom *pri-*) nalazimo i pod **6.** „*prihvatati se nekog posla: ~ se knjige*“, kao i u definiciji nepovratnoga glagola *vatati: „9. obuhvatati (o prostoru)“*. Ovđe se problemi s definisanjem značenja glagola *vatati se* ne završavaju:

2. a. *stavljati ruke na nešto, držati se za nešto.* – Naši uvatili elendek i vataju se za drob od smija. (Kilib. III). **b.** *stavljati ruku u nešto, obično u džep da bi se uzelo nešto.* – Nemaš se šta za džepove vatat, znam da prebijene pare nemaš. (Baš.-Čeč. I)

Uхватiti se za džep ne znači staviti ruku u džep. O tome uostalom govori i prijedlog *za*, koji se nikad ne može odnositi na unutrašnjost nečega (uhvatiti se za torbu s namjerom da se uzme novčanik, npr., i dalje ne znači „staviti ruku u torbu“, kao što ni uhvatiti se za nos ne podrazumijeva stavljanje ruke u nos). Nema razlike u prostornim odnosima između *hvatati se za drob* i *hvatati se za džep*, razlika je samo u cilju i uzroku hvatanja.

Pored načinskih priloga, opisnih pridjeva i glagola, sastavljačima *Rječnika* neuhvatljivo je i značenje nekih imenica, što ćemo pokazati na primjeru imenice **brojànica**:

1. *sitne kuglice, zrna koja se prebiraju u ruci pri molitvi, ili iz zabave; krunica.* – Zahvalio se na brojànici i priznao da je to u njegovoj kolekciji najljepša brojànica. (Brk. J. II)

Zanemarimo sasvim stilsku rogotnost navedenoga primjera (to se ne tiče leksikografskoga posla), ali ne možemo zanemariti pleonazam u definiciji – *sitne kuglice?! (Nažalost, nije i jedini. Rječnik se maltene otvara komentarom da je CANU obezbijedila „namjenski kreirane i posebno kupljene softvere, kao i specijalne računarske programe“*. Da navedemo još samo par iz jednoga rječničkoga članka: **vijek** se definiše kao „**2. a. vremensko razdoblje** (bold moj – J. Š.) *u kojem nešto postoji i funkcioniše*“, a **radni vijek** je „*period koji se provede u radnom odnosu (od početka zasnivanja radnog odnosa do odlaska u penziju (bold moj – J. Š.))*“. Ako se govori o „početku zasnivanja radnoga odnosa“, dosljedno bi bilo reći „do završetka odlaska u penziju“?!) Takve su stilske greške neoprostive u djelima koja pretenduju na atribuciju *kapitalna*. Nego vratimo se brojànici. Nije najveći propust ove definicije ni pleonazam ni loš stil u primjeru citiranoga autora. Glavna omaška ogleda se u tome što brojànica nije tek skup zrna ili kuglica

koje se prebrajaju i prebiraju u ruci. Suština je da ta zrna moraju biti nanižana, povezana, uvezana na neku nit. Data je svrha brojanice, ali ne i njen adekvatan opis.

U Uputstvima za korišćenje *Rječnika* stoji instrukcija: „8.3. Kad odrednička riječ ima više značenja, ona se daju posebno. Ako su značenja bliska, obilježavaju se malim masnim slovima azbuke. Ako su udaljena, obilježavaju se masnim arapskim brojevima. Značenja se ređaju polazeći od uopštenih i ustaljenih ka posebnim i manje poznatim, a navode se po srodnosti.“ Na osnovu samo jednog leksema pokazaćemo koliko su se uspješno sastavljajući *Rječnika* držali osmišljene metodologije. Odrednička riječ **vrijeme** ima ukupno devet udaljenih značenja (dakle, devet značenja obilježenih masnim arapskim brojevima), u okviru kojih ima više bliskih značenja (obilježenih malim masnim slovima azbuke). Uporedimo:

2. a. određeno doba dana, trenutak (označen satima, minutama i sekundama). – Htjela je da zna tačno vrijeme odlaska kako ni jednu jedinu minutu ne bi bila u neizvjesnosti. (Vuk. M. I) – Strana koja ne bi došla na uglavljeno mjesto i vrijeme radi pomenutog posla ... namiriće drugoj svu štetu koja joj otuda poteče. (Bog. I)

i

3. (u jd.) a. određeni trenutak kada se nešto radi, u kojem se nešto dešava ili treba da se uradi. – Ako pacijent pristaje na hirurški tretman, bolesnik se registruje, zakazuje mu se vrijeme operacije i vrijeme za ambulantnu obradu. (Drag. I) – Svi su ljudi izgledali veseli, a razgovori se više ne vode zajednički, spontani – kako je to bila navika za vrijeme ručka i večere. (Stvaranje 1984).

Koja je razlika između „vremena odlaska“ iz prvoga primjera pod 2a i „vremena operacije“ iz prvoga primjera pod 3a?! Odlazak na operaciju ili ambulantnu obradu zakazan je sigurno u skladu s definicijom 2a – u „određeno doba dana“, određeni „trenutak (označen satima, minutama i sekundama)“. (Uzگرد, u crnogorskome jeziku imenica *minut* je muškoga roda, dakle *minutima*, ne *minutama*.) Osim pomena riječi *minuta* u problematičnom primjeru za značenje pod 2a nejasno je đe su autori *Rječnika* videli oznaku sata, minuta i sekundi, što čini dio njihove definicije. Čak i pomenuta *minuta* ne odnosi se na vrijeme odlaska, već na vrijeme kašnjenja. S druge strane, sam odlazak u konstrukciji „vrijeme odlaska“ označava da se u to vrijeme „nešto radi“, „nešto dešava ili treba da se uradi“ (što opet odgovara drugoj definiciji, 3a) –

odlazi se (radnja), s nekim ciljem ili namjerom. Sastavljači Akademijina *Rječnika* smatraju da ova značenja ne da nijesu sinonimna, nego su čak i udaljena!

Uporedimo zatim definiciju datu vremena pod **3b**:

doba godine kada nečega ima u izobilju ili kada nešto sazrijeva; doba godine u kojem se nešto radi: ~ listanja; ~ berbe. – Neotrovan je za pčele, te je moguće zaprašivanje u vrijeme cvjetanja biljaka. (Radonj., Markiš. I)

i:

4. (sa dodatkom „zimsko“, „ljetnje“ i sl.) *doba godine uopšte, godišnje doba.* – Komisija je uvažila taj razlog, a uzevši u obzir i brzo nastupanje nepogodnog zimskog vremena – zaključio da se radnja odloži... (Petr. N. Nj. V-1)

Da je, recimo, rečenica u primjeru pod 3b glasila ovako: „Neotrovan je za pčele, te je moguće zaprašivanje u prolječno vrijeme kad cvjetaju biljke“, kom bi se od dva navedena udaljena (!) značenja priklonili sastavljači *Rječnika*?! Većini govornika crnogorskoga jezika (zašto se uopšte ograničavati samo na crnogorski jezik?!) od malih nogu proljeće i cvjetanje bilja neraskidivo su povezani. Crnogorskoj akademiji nauka i umjetnosti ta su dva koncepta i značenja, vidimo, udaljena!

Napomenimo ovđe još samo da među ustaljenim vezama riječi nema *lokalnoga vremena*, već samo *mjesno vrijeme*. Na isti način u *Rječniku* ne postoji ustaljena veza *biro rada*, već samo *berza rada* („*ustanova u kojoj su registrovane osobe koje traže posao i koja djeluje kao posrednik u njihovom zapošljavanju*“), za koju se ne navodi primjer upotrebe, jer ga očito u korpusu nijesu našli. S druge strane, pod odrednicom „*bìrōv*² m. [*gen. jg. biróva/biròva*] nar. v. *biro*“ stoji primjer: „Išo sam u birov da proverim da li su mi stigla dokumenta. (Hadž. I) – Živimo od četres iljada koe sam dobijo od birova rada. (Stan. III)“

U Predgovoru *Rječniku*, na str. XI, piše: „Obrađene lekseme kontinuirano su prolazile trostruku redaktorsku provjeru, a značenja termina iz pojedinih nauka i struka provjeravana su u stručnoj literaturi i od strane stručnjaka iz tih oblasti.“ Riječ **brōj** autori *Rječnika*, izvjesno je, nijesu posmatrali kao termin, sumnjamo da je provjeravan od stručnjaka iz relevantne oblasti, pa kao matematičku definiciju navode:

2. mat. a. osnovni pojam za izračunavanje i izražavanje količine, osnovni element brojanja: parni brojevi; neparni brojevi. b. pisani znak kojim se obilježava određena količina; brojka, cifra. v. biće, predmet ili pojam označen brojnomo oznakom, cifrom. – Nisam ja nikakav broj – jeknu Grigorije i zavrnu rukav leve ruke da im pokaže istetoviranu uspomenu iz Trondhajma. (Šćep. IV)

Matematička definicija višestruko je problematična. Objašnjenje navedeno pod **a.** do dvotačke preuzeto je doslovce iz *Rečnika srpskohrvatskog književnog i narodnog jezika*, knjiga II (*bogoljub – Vražogrnici*), Srpska akademija nauka i umetnosti, Beograd, 1962. (što je i inače prilično česta praksa u *Rječniku* CANU, naravno bez pozivanja na izvor). Veći je terminološki problem što matematički termin *brojka/cifra* nije sinonim za *broj*, nasuprot onome što tvrde autori Akademijina *Rječnika*:

brôjka ž. [*gen. jd. -ê, dat. jd. brôjci*] v. *broj* (2b). – Bogdan, gotovo jauknu, kao da se dogodilo štogod nepopravljivo, kakva šteta kojoj brojka osamdeset daje neopozivost a istodobno te tjera da posumnjaš u zbiljnost tog što ti oči vide... (Veš. M. I)

Osamdeset (80) nije nikako brojka/cifra, već broj koji se piše pomoću brojki/cifara 8 i 0. Da je taj termin zaista provjeren u relevantnoj literaturi ili od relevantnoga stručnjaka, u što nas ubjeđuju u Predgovoru, ovakva se netačna matematička terminološka definicija u *Rječniku* sigurno ne bi našla. (Nejasno je i zašto su dva elementa značenja u ovoj definiciji odvojena tačkom-zarezom ako se kao nova rječnička odrednica *brojka* (kao srodna riječ iza tačke-zareza) ne definiše ništa preciznije. No da ne prećerujemo još i komentarima na račun interpunkcije, čiji su znaci pobrojani i imenovani (iz samo Akademiji znanih razloga) na kraju uvodnoga dijela *Rječnika*?! Pridjevom *brojni* bavićemo se nešto kasnije. A kakve veze ima objašnjenje navedeno pod **v.** s matematičkim terminom, to je već filozofsko pitanje!

Brôj je definisan i kao gramatička kategorija:

4. gram. a. djelimično promjenljiva vrsta riječi koja kazuje koliko ima pojedinačno uzetih pojmova označenih imenicom, redosljed u kojem se nalazi pojam označen imenicom ili koliki je zbir tih pojmova: glavni brojevi; redni brojevi; zbirni brojevi

i pod **b** kao obilježje jednine, množine i dvojine. Nakon što je objašnjeno značenje rednoga broja kao gramatičke kategorije, nejasno je čime su se vodili autori *Rječnika* da kao posebno značenje riječi *broj* navedu:

5. *određeno izdanje knjige, publikacije, poseban primjerak časopisa, novina i sl.* – Ali sam mu odgovorio u 14. i 15. broju Zete pod naslovom 'I još za Branka'. (Toman. I)

Kad su naveli posebno značenje rednoga broja izdanja knjige ili časopisa, mogli su navesti kao posebno i značenje za *broj telefona*, *broj kuće / stana*, *broj poštanskoga faha*, *inventarni broj*, *djelovodni broj* i sl.

Nažalost, autori se nijesu ni oko lingvističkih pitanja posavjetovali „sa stručnjacima iz te oblasti“ niti su podatke „provjerili u stručnoj literaturi“. Jednosložne imenice kojima se označavaju mjerne jedinice u množini nikad nemaju morfem *-ov/-ev-*. Tako glasi pravilo. A da je zaista tako, potvrđuju sve poznate jedinice takvoga tipa: *gal – gali*, *gram – grami*, *mol – moli*, *njutn – njutni*, *pond – pondi*, *sat – sati*... Nijedna od tih jedinica nije se mogla naći u ovome rječniku, jer *Rječnik* obuhvata samo prva tri azbučna slova. Našlo se pak drugih pet jedinica koje pripadaju ovoj grupi: *ar*, *bajt*, *bit*, *vat* i *volt*. *Ar*, *vat* i *volt* spadaju u odavno poznate jedinice, dok su *bajt* i *bit*, uslovno rečeno, nove. Za prve tri jedinice autori *Rječnika* navode samo značenje, bez pomena o oblicima množine. Kod „novih“ jedinica *bajt* i *bit* naveli su i množinske oblike – i to pogrešne! U njihovoj interpretaciji množina jedinice *bajt* glasi *bajtovi*, a *bit* – *bitovi*.

Akademijini lingvisti ne prave razliku ni između opisnih i odnosnih pridjeva. Evo nekoliko nasumičnih primjera. Pridjev **akustičan** definisan je ovako:

[*odr.* akustičnī] **1.** *koji dobro prima i prenosi zvuk; zvučan: ~ prostorijska; ~ soba; ~ dvorana. (...) 2.* (u *odr.* vidu) *koji se odnosi na prijem zvučnog nadražaja, slušni: ~ tip; akustična sredstva.* – Na taj način se često tonske i akustične karakteristike učestalih glasova lako dovode u vezu sa samim sadržajem u pjesmi i njenom osnovnom atmosferom. (Radul. Z. I),

a umjesto definicije pridjeva **akustičkī** stoji samo upućivanje „v. *akustičan*“. Akustičan, akustični opisni je pridjev neodređena i određena vida, akustički je odnosni pridjev. Razlika je ista kao recimo u pridjevima *kritični* (npr. trenutak) i *kritički* (npr. osvrt). Ti pridjevi nijesu istoznačni. Ovđe moramo naglasiti da je u definiciji riječi *akustični* (2. u *odr.* vidu) naveden i pogrešan primjer.

Upotrijebljeni pridjev ne označava „slušne“ karakteristike, već one koje se tiču akustike. U citatu Zorice Radulović morao je biti upotrijebljen odnosni pridjev, a ne opisni: *akustičke*, ne *akustične*. Jasno je to kad se primjer uporedi s primjerima navedenim pod riječju *akustički*:

Naročito brojni u nekropolama Dokleje, takvi ukrasi mogli su da imaju i odgovarajuću akustičku funkciju. (Radul.-Vul. I) – Izvjesna otkrića akustičke fonetike (akustike), discipline koja proučava i klasifikuje glasove prema tzv. akustičkom signalu (frekvencija, amplitudi, harmoniji). (Vuk. N. I)

Iako je ovo deskriptivni rječnik, ne može se na osnovu pogrešno upotrijebljenih riječi izvoditi definicija, naravno ako se tačnost uzima kao jedan od osnovnih leksikografskih kriterijuma.

Lingvisti koji su učestvovali u izradi *Rječnika CANU* nijesu vični ni uočavanju razlike između prisvojnih i odnosnih pridjeva. Tako pridjev **beògradskī/bèogradski** ima definiciju odnosnoga: „*koji se odnosi na Beograd*“, koju ne prati nijedan primjer. Da ne idemo daleko u traženju primjera, recimo da bi, prema Akademijinim leksikografima, Beogradski maraton bio maraton koji se odnosi na Beograd, a ne koji se organizuje u Beogradu, dakle koji pripada Beogradu. Isti je slučaj i s pridjevom izvedenim od imenice Budoš:

bùdoškī, -ā, -ō *koji se odnosi na Budoš*. - ... setio sam se voza, nikšićko-podgoričkog, sporog, nekadašnjeg, koji je prolazio kroz budoški tunel. (Vuks. III)

Taj se budoški tunel samo odnosi na Budoš, tiče ga se nekako, jer mu, po analizi stručnjaka CANU, očito ne pripada. U Uputstvima za korišćenje *Rječnika* čitamo ovim povodom: „17.1. Pridjevi izvedeni nastavkom -ski (-čki, -cki, -čki, -ški), pored odredničke riječi u obliku muškog roda i nastavaka za ženski i srednji rod, imaju gramatičku definiciju.“ Autori *Rječnika* ne koriste se savremenom terminologijom (nije nastavak *-ski*, već sufix *-sk(i)*), a u zagradi su dati njegovi alomorfi), a umjesto leksikografske definicije datih pridjeva donose gramatičku definiciju, preciznu i savremenu koliko i upotrijebljena terminologija.

Istoga je tipa i problematika pridjeva

brôjan, -jna, -jno [odr. brôjnī] **1.** *koji je u velikom broju, mnogobrojan.* – ...okuplja se relativno brojan krug sposobnih visokoobrazovanih i kreativnih ličnosti, većinom izvanjaca, koji na Cetinje donosi evropske ideje i iskustva... (Šuk. I) **2.** (u odr. vidu) *koji se odnosi na broj: brojne imenice; koji je iskazan brojem: ~ stanje.*

Osim još jedne tautološke definicije, u ovom rječničkom članku neuporedivo više zbunjuje neupućenost lingvista u autorske timu u lingvističku terminologiju. Upravo da bi se izbjeglo miješanje pridjeva koji se odnosi na sam broj, koji se tiče broja i opisnoga pridjeva „koji je u velikoj količini“, uveden je odnosni pridjev *brojevni*. Tako glasi i savremeni termin – *brojevne imenice*, ne *brojne*. Na taj način nam je omogućeno da kažemo da brojne brojevne imenice imaju zbirni karakter, na primjer, što prema Akademijinu *Rječniku* i lingvistima uključenim u njegovu izradu ne bi bilo moguće.

Akademijini lingvisti nijesu primijetili ni da neke imenice imaju pridjevsku funkciju. U deskriptivnome rječniku, punom narodnih riječi, morao bi se naći primjer *Vaterpolo* i plivačkoga saveza Crne Gore i oko njega okupljenih *vaterpolo klubova*, jer osim što su to zvanični nazivi institucija, to je i jedini oblik koji se danas čuje i vidi i u narodu i u medijima i u stručnim publikacijama. Oblik *vaterpolo* kao nepromjenjivi pridjev nije se našao ni pod kvalifikatorom „nar.“ niti „razg.“ niti „neob.“ (iako je krajnje „uob.“ (uobičajen)). Umjesto toga, u *Rječniku* se (bez primjera upotrebe!) navodi pridjev „**vàterpolskī**, -ā, -ō *koji se odnosi na vaterpolo: ~ lopta; ~ klub*“. Jako smo zainteresovani da vidimo hoće li se u narednim tomovima, na isti način, pomenuti *džudski zahvat* (prema *džudo*), *kendski mač* (prema *kendo*), *golfski štap* (prema *golf*) ili možda *ragbijska lopta* (prema *ragbi*).

Situacija s akcentima izmakla je kontroli već na samome početku, u Uputstvima za korišćenje *Rječnika*: „4.1. U pojedinim riječima, uz standardni akcentovani oblik, zabilježen je tzv. izgovorni lik, koji se upotrebljava kao češći u prestižnim funkcionalnim stilovima. On nije sistemski i u *Rječniku* nije istaknut masnim slovima.“ Naprotiv! On nije standardan, jeste sistemski. Ne poštuje pravila standardne akcentuacije, ali je zato potpuno u skladu sa sistemom. O „standardnim“ akcentima poput *àmpula*, *àvans*, *Àvarin*, ali *Àvāri*, *Bàlti*, *Bàltik*, *blagòvaona* i *blagovaòna*, *bīk* – *bīkovi* (uz *bīkovi*, ali samo *vjēkovi*) i sličnim izuzetno brojnim primjerima ne treba ni trošiti riječi.

Na kraju valja reći i nešto o društvenim, kulturnim, nacionalnim i političkim stavovima koje odražava Akademijin *Rječnik*, najavljen kao „prvi cjeloviti prikaz složenosti leksičke strukture crnogorskoga jezika i njegove funkcionalnostilske raznovrsnosti“, koji „pored naučnog, ima veliki kulturni i identitetski značaj“ (Predgovor, XI).

Riječ **balkanizácija** prati ovakva definicija:

1. *usvajanje osobina svojstvenih jezicima i kulturama balkanskih naroda, usvajanje balkanske tradicije.* **2.** *pol. pejor. fragmentacija relativno homogenog geopolitičkog prostora na više sukobljenih strana.*

Primjer je dat samo za drugo značenje. Glagol **balkà nizovati** objašnjen je ovako:

I *sprovesti/sprovoditi balkanizaciju.* **II** *~ se primiti/primati balkanska obilježja; (pre)trpjati balkanizaciju.*

Za razliku od *balkanizacije*, pri kojoj se, videli smo, osobine svojstvene balkanskom svijetu tako naivno *usvajaju*, **albanizácija** već nije nimalo naivan proces jer on, kako kažu Akademijini stručnjaci, predvođeni akademikom Zoranom Lakićem, na čiji se primjer iz djela pozivaju, podrazumijeva

nametanje albanskog jezika, kulture i običaja drugim narodima. – Pitajući se nudio je i neke odgovore – na osnovu iskustava izbjeglica pravoslavnog življa iz Albanije koje je bilo izloženo sistematskoj albanizaciji, naročito u vremenu poslije II svjetskog rata 1945. godine. (Lak. II)

U skladu s time objašnjen je i glagol **albà nizovati**:

I *preobratiti/preobraćati u Albance; nametnuti/nametati albanski jezik, kulturu i običaje drugim narodima.* **II** *~ se posta(ja)ti Albanac; dobi(ja)ti obilježje Albanca.*

Odmah iza *albanizovati* objašnjava se da je i Albanija „država u zapadnom dijelu Balkanskog poluostva“, što bi činilo da i njihova kultura pripada redu balkanskih kultura, koje se samo *usvajaju* od strane neznano koga, možda samo naroda Balkana. U definiciji *balkanizacije* i glagola *balkanizovati* niđe se ne pominje niti naslućuje bilo kakva prisila, bilo kakvo nametanje, bilo kakav vid ugnjetavanja ni bliskih ni udaljenih naroda. Balkanizacija se dešava, sama od sebe i to kod neidentifikovanih objekata koji je trpe. S druge strane, ovim rječnikom Albanci bivaju predstavljeni kao agresori koji nameću svoju kulturu, jezik i običaje i pretvaraju/preobraćaju druge narode u Albance! Kad se neko balkanizuje, to znači da je primio balkanska obilježja, (pre)trpio balkanizaciju, tj. (pre)trpio *usvajanje osobina svojstvenih jezicima i kulturama balkanskih naroda, usvajanje balkanske tradicije*. Primijetimo suptilno izbjegavanje konstrukcije „postati Balkanac“. Po izvršenju (ili pretrpljenju)

balkanizaciji očito se ne postaje Balkanac. Kad se neko albanizuje, njemu su već *nametnuti* albanski jezik, kultura i običaji, on je *postao Albanac, dobio obilježja Albanca!*

Rječnik donosi i definiciju **amerikanizácijē**: „*uvođenje, prihvatanje ili davanje nekog američkog obilježja*“, dok se glagolom **amerikànizovati** označava

I *da(va)ti nekome ili nečemu obilježja američkog načina života i kulture. II ~ se primiti/primati američka obilježja, način života i razmišljanja, posta(ja)ti sličan Amerikancima.*

Amerikanizacijom se, prema autorima *Rječnika*, dobrovoljno daju i primaju obilježja američkoga *načina života i razmišljanja*, postaje se *sličan Amerikancima*.

Ako se uzme u obzir pomenuta trostruka redakтура i provjeravanje termina u literaturi i od strane stručnjaka, ne može se izbjeći utisak da je ovakav stav Crnogorske akademije nauka i umjetnosti svjestan i namjieran, da Akademija kulturni i identitetski značaj *Rječnika* gradi nauštrb drugih naroda i kultura.

Čime zaključiti ovaj prikaz, osim da su izgleda u *Rječniku* Crnogorske akademije nauka i umjetnosti softveri uradili još i najbolji posao!

Jelena ŠUŠANJ

“JEWELS” FROM *A* TO *VUŠČIJA*

(Rječnik crnogorskog narodnog i književnog jezika I (A–V), Crnogorska akademija nauka i umjetnosti, Institut za jezik i književnost „Petar II Petrović Njegoš“, Podgorica, 2016)

The paper provides a critical review of the first volume of *Rječnik crnogorskog narodnog i književnog jezika (The Dictionary of Montenegrin Vernacular and Literary Language)*, published by the Montenegrin Academy of Sciences and Arts. Providing a number of examples, the author proves and analyzes errors occurring as a result of poor methodological solutions, outdated linguistic approach, ignorance of the lexicographical activity. In addition, critical discourse analysis points to the specific ideological and social manipulation exercised by the authors and the publisher of the first general dictionary of the Montenegrin language.

Key words: *Dictionary of the Montenegrin Vernacular and Literary Language, Montenegrin Academy of Sciences and Arts, lexicography, linguistics*